

Relacions i fronteres al-del-pel Pirineu

Ja fa uns quants anys que s'insisteix en què els Pirineus no han estat, en el seu origen i durant anys, una frontera. Al contrari, aquests cims eren vistos i emprats com a passarel·les, punts de contacte, on les seves societats, pobles, individus, es van veure en la necessitat –tenint en compte la realitat d'un món de violència durant segles– de conviure en pau. Allà on avui dia hi hauria dilemmes i accions judicials per la propietat d'un terreny o d'una casa, segles enre-re les decisions es feien en comú, tant que les comunitats establiren acords de base per a compartir camps, rius i usufructes de l'espai natural, la terra. Evidentment, això es va fer per la constatació de conflictes. Uns conflictes que van portar necessàriament a un enteniment, a una pau, a la creació d'espais "protegits". Aquests espais no representaven en cap cas una línia fronterera, ni tan sols un espai fronterer, sinó valls obertes per on transitaven persones, animals i productes. Lògicament, en alguns indrets amb més força que a d'altres. I també, trencant amb els a priori, la comunicació nord-sud, amb o sense frontera estatal-reial-republicana, era més fluïda que la horitzontal entre valls diferents, sobretot a la vessant sud.

En aquells espais on fins i tot la frontera ja portava temps essent definida, i on els intercanvis familiars, religiosos o comercials sostenien la força de les relacions naturals davant les barreres polítiques, s'ha patit per contra d'alguns incisos forts i profunds de la història. És el cas del franquisme, en què la ratlla exerceix de llibertat per a uns –exili sofert, segons es miri– així com de fossar sociopolític, sobretot tenint en compte la seva durada en el temps. Això i l'evolució econòmica i política a Europa durant aquell temps i l'afany nacionalista i estatalista francès van aconseguir que la frontera prengués força, que es desplaçés al

Òscar Jané i Checa, historiador, UAB, editor de la revista Mirmanda, i membre del CERiB

Pirineu de la simple ratlla física al sí de les cases, els costums, les relacions familiars, les visions recíproques en les mentalitats, en la modernitat. Gran procés aquest de la modernitat en què els estats aconseguixen arrossegar els "seus" davant els qui resten enrere.

Però bé, tot això, si fa no fa, ja és sabut. I si de cas, potser només cal anar-ho repetint de tant en tant, sobretot en aquells àmbits on la mitificació de les fronteres estanques i eternes és fa palesa, en aquells sectors en què brolla intransigència estatal i on la mirada local no hi té cabuda. O simplement, entre persones que mai no s'han plantejat la idea que els Pirineus no fossin des de sempre *la frontera* entre dos o tres estats mil·lenaris. En aquest cas, l'educació, els flaixos i inputs rebuts a l'escola són fonamentals en la construcció de la imatge individual del món, però també de la col·lectiva, d'aquells indrets que suposadament representen un "entre nosaltres" o "ells", un canvi, una separació. Per tant, partim des del sabut, des de la superació del mite frontera, centrant-nos en la consecució de la seva construcció per a entendre les relacions que han existit i existeixen al Pirineu, però també des d'ell mateix, o d'aquelles que se'n deriven i que volen reflectir realitats o manipulacions, en un sentit positiu o no, que serien aquelles fetes pel Pirineu. I Pirineu entès al singular, com un tot, transgredint voluntàriament el plural imposat pels diccionaris que ens marquen la llengua, tant en català com en francès, com una idea de molts i diversos cims. En part és cert, però en l'aposta d'un sentit social i en l'enteniment de la identitat pirinenca s'hi acostava més un singular, com el de qualsevol país.

Per què parlar de tendències? Les fronteres naturals passen, no existeixen, no han existit mai, però hi són, o això se segueix afirmant per un o altre racó de les societats de la informació. Mirem sinó encara molts llibres de text escolars, o bé la sensació que produeix una costa, el mar, les vessants muntanyenques, o fins i tot els estudis geològics i geogràfics que poden indicar canvis, talls o continuïtats... el paisatge entra llavors en força en el nostre segle per abanderar el gust de l'home per l'espai, però també per la definició visual de les societats polítiques i humanes. Però com sempre, no deixen de ser humanes, projeccions construïdes, interessades, artificials bàsicament.

Hem passat de les fronteres interiors, aquelles personals i properes, cap a les estatals –polítiques–, que han aconseguit poc a poc fer-se seves aquelles eclesíastiques. És prou interessant agafar un d'aquests atles i mapes polítics i eclesíastics per veure com, al llarg de la història, han anat variant els espais, els límits de dominació, de control d'uns i altres. Si fem l'experiment amb el cas de la Franja, essencialment al seu nord, per la zona ribagorçana, tenim un clar exemple que ens porta a finals del segle XX a la "necessària" superposició dels límits eclesíastics –diocesans– amb els polítics –en aquest cas, autonòmics–. De passada

direm que això permetria entendre a qualsevol persona que fes l'esforç de lectura d'aquests límits i de confluència en els espais de l'Església amb el poder polític local que tota queixa o demanda sobre les propietats territorials –i els seus continguts, com poden ser l'art, elements religiosos o que hagin estat de l'Església en algun moment– no és més que una manipulació per interès polític actual, en el sentit que fos. I mentre no sigui altrament, aquests elements segueixen sent de l'Església, a l'espera d'una socialització dels elements que permetin, llavors sí, el reclam per part de l'aparell polític civil. I és que les relacions històriques pirinenques són múltiples: entre famílies, entre ordes religiosos, entre administracions, entre pobles... però també en un ús interessat o necessari de tots ells.

Tanmateix, la idea de parlar de relacions i fronteres pirinenques ens indueix a una triple relació: la humana, la política i la natural. Orografia i paisatge han anat agafant força, prenent un paper primordial tant en les comunicacions viàries –doncs, humanes– així com en l'interès de la pròpia gent del país com la de fora pel Pirineu. Fins llavors, l'interès havia estat només local, per raon de supervivència, de relació familiar amb el lloc, i al mateix temps, polític. De manera convinguda, els estats francès i espanyol han anat desplegant una administració, com a relleu del(s) poder(s) central(s), amb el necessari acompanyament militar i policial, o també, de representació política, amb l'èxit social de la promoció i del joc en la relació Estat-societat local. Una menció a part la mereix el cas d'Andorra. La seva supervivència davant l'ensinistrament de les poblacions pirinenques i en la lluita pel control de les perifèries d'Espanya i França és quelcom prou exemplar. Segurament, el joc d'equilibris entre els senyors del país, però també l'habilitat política dels seus dirigents en certs moments clau –i no disposar llavors de matèries primes fonamentals com el petroli, per exemple– han anat permetent al Principat pirinenc d'escapolir-se de possibles intents d'annexió, ocupació contínua o fins i tot de la destrucció. Això no vol dir que no hagi existit, tot i gaudir "oficialment" d'una certa llibertat i autonomia, un control militar i polític per part de l'Estat més potent del moment.

Si la tendència en l'àmbit dels estudis pirinencs des de feia dècades era atorgar el seu punt just en la història a una frontera que no havia estat tal, i conferir una dimensió política i centralista a la confecció fronterera, també és cert que la moda de les celebracions i commemoracions, que no és nova, reafirma les vitals constants de les ratlles estatals. Així, si tant al segle XIX com al XX, els governs centrals dels dos principals estats van commemorar i confirmar el control de la frontera i la construcció de l'Estat, en l'actualitat, tot i que sense tanta pompa, la diversificació dels elements està servint per a consolidar contínuament la frontera entre la gent. És així que allà on la societat local desitjava esquinçar l'efecte

frontera, ara es parla i s'argumenta l'element transfronterer, acceptant així doncs la traça. L'aprofitament d'aquesta per uns dits interessos locals no pot servir de justificació per al manteniment d'un sistema de fronteres instaurat per un argumentari de temps històric en el si d'una Unió Europea que, en la teoria, cerca l'esborrament de les barreres interiors en tots els sentits gràcies a frontisses potents.

Els canvis esdevinguts per les Guerres Mundials o per la Guerra Civil Espanyola va activar de nou el caire positiu de la frontera, com ja havia succeït anteriorment en conflictes de l'Àfrica o al Pirineu mateix durant les guerres carlines. La frontera és el punt de salvament, és l'assoliment d'una llibertat relativa, però certa des d'un punt de vista de la supervivència. En aquest sentit, les commemoracions dels aniversaris d'aquests esdeveniments atorguen de nou una certa dimensió a les fronteres que, aparentment, cerquen motius per a desaparèixer. La seva funció va mutant. I és que la frontera és dinàmica físicament com també pels seus motius.

Sens dubte, i més encara en el marc de la UE, Andorra té un paper fonamental. Un rol que resta encara a desenvolupar en aquest sentit i molt més enllà de la seva principal característica de país-Estat pirinenc. Creient-s'ho i confirmant la possibilitat de ser territori autònom amb lligams lògics, culturals i humans amb el seu entorn, obertament abocada cap a la resta d'Europa i viceversa, Andorra pot esdevenir un pal de paller dels territoris europeus històrics en què les fronteres han estat la seva protecció i que, ara, esdevenen un trampolí endavant tot fent efectiva la seva relació amb el seu entorn. I és que si parlem de relacions al Pirineu, aquestes sempre han existit, i han tingut un pes humà i econòmic específic entre Andorra i les valls veïnes, superant les dificultats temporals, convertint les prohibicions o les misèries en guanys, compartint d'una manera o altra els efectes de les guerres, les famílies i el comerç, essencialment, el contraban. Tot això, sens dubte, contribueix al contacte.

Donat que els governs d'Espanya i França, malgrat les directrius europees per avançar en matèria "transfronterera" o "ultrafronterera" –en el sentit de superació–, cal observar, adaptar i assimilar elements que succeeixen en territoris similars. Al Pirineu, però, des d'ell i per ell, un estat com Andorra pot ser la peça fonamental que marqui aquest camí. Però per això, cal que les seves autoritats hi creguin, reinventant-se, reafirmant el caràcter pirinenc del seu territori, sense mirar només endins, sense cofoïsmes, i en col·laboració constant. Aquest idea de noves relacions pirinenques que superen aquelles controlades per dos grans estats, malgrat la UE, és possible en qualsevol marc, amb dificultats econòmiques o no.

Això ve demostrat pels temors i la voluntat de control de França i Espanya des

de mitjan segle XIX, quan es decideix crear una comissió per a repartir i marcar amb detall la frontera dels tres estats. És així com es va crear la Comissió dels Pirineus (que va anar agafant noms diversos fins aquest, i que res no té a veure amb la Comissió de Treball dels Pirineus). La imposició i el control polític (desitjat) dels contactes no sempre coincidia amb la realitat de les possibilitats polítiques. És per aquesta raó que la Comissió dels Pirineus, formada per representants de diversos ministeris dels dos estats, essencialment d'afers exteriors, però també d'interior, de comerç, pesca o altres, tenia com a principal funció derimir els "conflictes" locals. I si aquest conflicte no existia, perquè les poblacions locals seguien entenent-se entre elles com de bell antuvi, calia prendre-ho en mà, i "indicar" les formes en què calia que s'entenguessin, i que no era altra que passar per les "vies lògiques", és a dir, pels ministeris i la negociació ministerial. Es va voler doncs desposseir de la possibilitat d'entesa als pobles de la "frontera", literalment perquè "sabessin que havien de respectar els seus estats". Aquesta comissió va durar, com a mínim, fins al 1931, i es va anar reunint per a aclarir afers diversos com els conflictes entre pobles de la Cerdanya, o bé enfrontaments pesquers al País Basc, i fins i tot la possibilitat de negociar en un moment donat l'annexió de la Val d'Aran a França...

En definitiva, qui té o ha tingut la veu i el control vertical de les relacions pirinenques? Hi ha hagut una assumpció de rols, una transgressió? Cal parlar d'una adaptació voluntària o bé seria més adient esmentar una supervivència en funció de les possibilitats polítiques sobre el terreny, tenint en compte la realitat del territori (orografia, clima, etc)? En el simple fet de l'abandonament de rutes i camins antics així com la concentració i marcatge únicament de camins principals (sobre el terreny i sobre mapes nacionals i internacionals), va facilitar el control i alhora, a mig i llarg termini, ha fet variar els costums del contacte, els intercanvis, el comerç fins i tot... Només la nostra contemporaneïtat, profundament lligada al consum

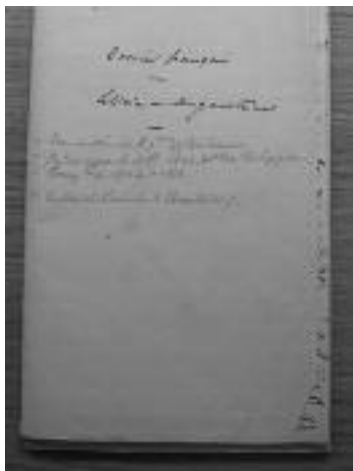

Capçalera de la Comissió Internacional dels Pirineus (delegació espanyola).

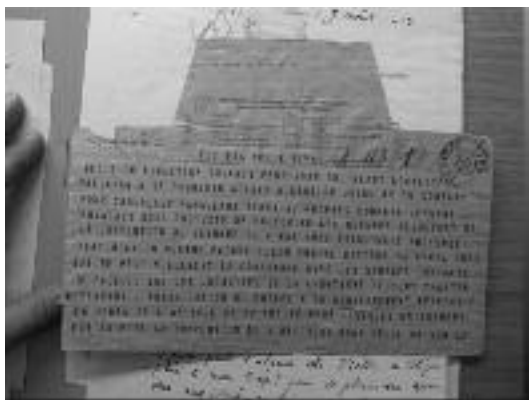

Capçalera de la Comissió Internacional dels Pirineus (delegació francesa).

virtual i informàtic està fent variar aquestes tendències, ja que les fronteres de la informació només venen falcades per les dificultats –si n’hi ha– del terreny mateix. Això sí, també existeixen més i més moderns mitjans per a crear diferències a partir de les esferes de control (com el preu dels carburants, els impostos, les lleis sobre la prostitució, etc). La creació de diferències i referents “estats” o altres han estat i continuen sent fonamentals en la construcció de les identitats nacionals d’estat. Però, de fet, el Pirineu volgut com a frontera només ho és o ho ha estat quan els diferents elements de *diferenciació* –i no sempre la llengua– l’han cicatritzada, donant pas així al concepte “d’estranger”. Ara bé, cal adonar-se si aquest concepte té sentit en l’actualitat i de quina manera tot allò que representen les dificultats administratives per a superar necessàriament les fronteres internes de la UE no són més que voluntats polítiques, sense que cap altre argument tingui sentit.

Exemple de dossier de conflicte delimitat per la Comissió dels Pirineus (Llívia i Angostrina).

Telegrama en mans de la Comissió dels Pirineus sobre fets ocorreguts a la Val d’Aran per raons d’acords antics de patzeries i altres raons comercials (delegació espanyola).

Document intern presentat per la delegació francesa a la Comissió dels Pirineus sobre la situació d’Andorra i els privilegis històrics que li són acordats.